

Az egyszerű ember, az oklevelek és a levéltárak a 16–17. századi Magyarországon – háromszáz éves visszatekintéssel*

Parasztok és iratok viszonyáról írok ebben a szövegben. A munka elméleti alapja Hajnal Istvántól származik. Ő tekintette az európai műveltség meghatározó ismervének azt, hogy a gyakorlati hasznú írásbeliségben, konkrétan az oklevelezésben a tömegek részt vesznek. Ebből a felfogásból kiindulva először is arra az eredményre jutottam, miszerint döntési helyzetbe kerülő jobbágyok személyes meggondolásokból kapcsolódnak az írásbeliséghez, illetve személyes meggondolásokból zárkoznak el tőle. Második lépésben a paraszti levéltárak létezésére, vagyis az iratok őrzésére utaló igen korai adatokat gyűjtöttem össze. Ezek nem utolsósorban azért figyelemre méltóak, mert az iratörzés gyakorlatában részt vevő egyszerű emberek önálló cselekvéséről tudósítanak.

A tárgyiasult írás irat formájának kulturális fontosságával Hajnal az írás társadalomszervező erejéről felállított koncepciójában foglalkozott. Az írás fejlődésének történetét az okleveles gyakorlat történetével tekintette azonosnak, és azt állította, hogy az „oklevél-sajátságok” összehasonlítására teljes európai társadalomtörténetet lehet építeni. Ennek oka, illetve következménye az, hogy az iratokkal foglalkozó tudomány, a diplomatika voltaképpen összehasonlító kultúrtörténeti stúdium, tárgya tehát az oklevél mellett minden, ami összefügg vele, az oklevél „keletkezésének összes körülményei”.¹

Különös erővel Hajnalnak az a gondolata hatott rám, amely szerint az írás, írásbeliség európaiasságát a tömegek részvétele vagy igénye határozta meg. A racionális fejlődésről szólva írta: „A gyakorlati hasznú írásbeliség az, amely egyre nagyobb tömegeket von magához; teremt, nem mint például az araboknál, csupán elite-kulturát, hanem a mindennapi életet organizálja. Alulról jövő moz-

* A tanulmány rövidített változata *Jobbágy egyének az írásbeliségben a 17. század eleji Magyarországon. 300 éves visszatekintéssel* címen megjelent: in: Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára. Szerk. Gecsényi Lajos–Izsák Lajos. ELTE Eötvös Kiadó–MTA Társadalomkutató Központ, Bp., 2011., 243–252.

1 *Hajnal István*: [Európai kultúrtörténet – írástörténet]. In: *Uő*: Technika, művelődés. Tanulmányok. Vál., s. a. r., bev., jegyz., összekötő szöveg: Glatz Ferenc. História–MTA TTI, Bp. 1993. (História Könyvtár. Monográfiák 2.) 16–18., 25–27. és passim. Valamint *Glatz Ferenc*: Hajnal István történetírása. In: *Hajnal I.*: Technika, művelődés i. m. XI–XLII.

gás, átalakulás támad így, mindig tervszerűbb gondolatokkal és munkával. Ez a tömegéletből feltörő, célszerűségekre hajtó mozgás készíti a magasabb képzettséget is a szakszerű differenciálódásra.”²

Tömegről, tömegéletéről ír itt Hajnal, másutt „a nagy lélettömeg aktivitásáról” a valódi írásbeliség létrejöttében.³ Lehet, hogy tömegben nem jobbágyokat értett. Ennek a problémának azonban nem mentem utána. Mert nem Hajnal tömeg-fogalma, hanem szemlélete foglalkoztat. Meggyőzőnek tartom azt a gondolatot, hogy az európai írásbeliség széles körű társadalmi igény teremtménye, nem pedig egyoldalúan a hatalomtól származik. És tudom ugyan, hogy a gondolat teória, de történelmi tapasztalataim azt mutatják, jól lehet a konkrét tények világában értelmezni.

Szűcs Jenőnek a jobbágyrendszer kialakulásáról adott ábrázolásával például pontosan egybevág. A 13. századi parasztfelkelések Szűcs – és az általa forrásként használt oklevelek – szerint gyakran éltek az írott gravamenek eszközével; kikényszerítettek írott megállapodásokat, így a leggyakoribb uradalmi iratot, az urbáriumot; jobbágyi közösségek a hospesnépek példáján elindulva kértek maguknak írásba foglalt kiváltságokat; maga a jobbágyi állapot egyéneknek vagy közösségeknek a földesúrral kötött és írásba foglalt szerződésén alapult.⁴

Ezt a Hajnal Istvántól és Szűcs Jenőtől eredő felfogást követem ebben a dolgozatban. Rájuk hivatkozom, bár gondolatainknak természetesen vannak hazai előzményei és nemzetközi párhuzamai.⁵

A bevezetés végén tisztázom még, hogy a dolgozatban az irat fogalmát az oklevél szinonimájaként használom.⁶ Az oklevél értelme pedig Szabó Istvántól származik. Szerinte az oklevél jogbiztosító irat. A fogalom ezen tartalma az irat alaki sajátosságaitól, keletkezésének idejétől, kiadójának és kedvezményezettjének személyétől független. A meghatározás bonyolultságát vagy egysze-

2 *Hajnal István*: Racionális fejlődés és írásbeliség. In: *Uő*: Technika, művelődés i. m. (1. jz.) 34–35.

3 Uo. 35.: c. jz.

4 *Szűcs Jenő*: Megosztott parasztság – egységesülő jobbágyosság. A paraszti társadalom átalakulása a 13. században. *Századok* 115. (1981) 3–65., 263–319.

5 Szűcs Jenő felfogásához hasonlóan foglalt állást két mértékadó történész. *Acsády Ignác*: A magyar jobbágyosság története. 3. kiad. Szikra, Bp., 1948. (Eredetileg 1906.) 79–94. és passim, valamint *Marc Bloch*: A feudális társadalom. Osiris, Bp., 2002. (Osiris Tankönyvek) (Franciául eredetileg két kötet 1939–1940.) 249–251. és passim. Acsády a magyar, Bloch a nemzetközi történetírásra volt igen nagy hatással. Az ábrázolást tekintve sok függ magától értetődően minden történész saját világnézetétől. Ezt az utóbbi tényt a jelen historiográfiájában igen jól illusztrálja *Sheilag Ogilvie*: Communities and the second serfdom in early modern Bohemia. *Past and Present* 187. (May 2005) 69–75.

6 Az irat szó tartalmának nincs pontos meghatározása. Az értelmező szótár mint főnévnek három jelentését adja: 1. Ügyirat, akta. 2. Valamiféle írást tartalmazó papír, ill. a rajta levő szöveg. 3. (régies) Irodalmi, főként prózai mű, írásmű. A magyar nyelv értelmező szótára. I–VII. Vez. szerk. Bárczi Géza–Országh László. Akadémiai, Bp., 1959–1962. (CD-ROM: Arcanum, Bp., 2004.) IV. H–Kh.

rűségét illusztrálandó tette hozzá, hogy az armális és a villamosjegy egyaránt oklevél. Egyik társadalmi jogokat garantál, a másik a villamoson utazás jogát biztosítja.⁷

I. AZ OKLEVELEK MOZGÁSA

1. A tömeghez tartozó egyének mint korai oklevélszerzők

Előjáróban leszögezem, hogy az egyéniséget az ember természetes tulajdonságának tartom. És elméleti tiszteletkörök helyett csak Jacob Burckhardtra hivatkozom, aki talán a legmélyebb hatású nagy történeti narrációt fogalmazta meg. Szerinte fölöttébb nevetséges – „höchst lächerlich” – az a feltevés, hogy a régmúlt emberei a későbbieknél alacsonyabb rendű érzelmi és lelkiismereti állapotban éltek volna.⁸ Ennek a gondolatnak a jegyében keresek egyéni döntéseket a történelemben.

Magyarországot és a jobbágyokat tekintve Szűcs Jenő már idézett tanulmánya adja a legbeszédesebb korai példákat az írásbeliségre. A felsőbbség és az alattvalók megegyezéséről szóló oklevelei rendszerint utalnak létrejöttük körülményeire. Azt mutatják, miszerint az általános gyakorlat az volt, hogy a hatalommal tárgyaló vagy vele szemben álló fél a hatalom székhelyén, esetleg csak átmeneti tartózkodási helyén megjelenjék. „Accedentes ad nostram presenciam hospites nostri de Samobor”, írta IV. Béla 1242-ben, amikor is bizonyos tárgyalások végeredményeként a szamobori hospesek jogait írásba foglalta.⁹ Megjelentek a király előtt, de nyilván nem a Zágráb megyei Szamobor teljes lakossága utazta át az országot egészen a Nógrád megyei Verőceig, ahol az oklevél keltezése szerint Béla éppen akkor tartózkodott. Néhány képviselőt küldhettek, a lakosság tömegéből valamilyen módon kiválasztott egyéneket. A megbízottak nevét azonban a szöveg nem adja meg.

Hasonlóan történt akkor, amikor Miklós nádor, valószínűleg 1226-ban, meghallgatta a pannonhalmi apátság „népeinek” panaszát. Bizonyosan nem vult be az apátság birtokainak minden lakosa a nádor palotájába, de nem tudjuk, ki vagy kik mondták el a pannonhalmi panaszokat.

Utóbb aztán, amikor már ellenállási mozgalomba fordult a pannonhalmiak elégedetlensége, mintha kialakult volna az apátság népeinek kis tárgyalócsoport-

7 Szabó István: Bevezetés a történettudományba. Egyetemi kurzus. Stencilezett jegyzet formájában adta ki a Kossuth Lajos Tudományegyetem, de nem találtam meg. Az előadásokat az 1955–1956-os tanév első félévében hallgattam és jegyzeteltem.

8 Jacob Burckhardt: Világtörténelmi elmélgedések. Bevezetés a történelem tanulmányozásába. Atlantisz, Bp., 2001. 85. (A baseli egyetemen 1868–1872 között tartott előadások sokszor kiadott anyaga.)

9 A Szűcs által hivatkozott oklevelek jelzeteit az ő szövege alapján kerestem meg.

ja. 1233-tól kezdődően többször is leírják, hogy kik keresték fel a közösség nevében Uriás apátot, illetve a végén kik kötöttek vele egyezséget. Három egyházi személyt, Egvedet, Simont és Bencét nevezik meg, valamint világiakként Ibrahimot, Ambrust, Mokust és Jakabot. A világiak meghatározása vagy egyszerűen „jobagiones”, vagy „principales capitanei populorum et jobagionum omnium”. Itt vannak tehát a Hajnal-féle „tömeg” névvel megnevezett tagjai mint oklevélkiadásban aktív ágensek.

A 13. század elejétől mind több forrás tudósít arról, hogy a hatalom és a hatalomnak kiszolgáltató társadalmi elemek között egyszerű emberek közvetítenek. Tudjuk például, hogy I. Lajoshoz Zsolnáról a németek és a szlovákok viszonyának rendezése érdekében egyszer a bíró, Niklas Melchior és az egyik esküdt, Petr Seldy utazott. Nyilván ők tárták fel a király előtt az együttélésben támadt feszültségeket, de az ügyet lezáró iratba, a zsolnai szlávoknak adott privilégiumba Lajos már nem íratta be a nevüket.¹⁰ Ez a kettősség jellemzi az oklevelek és az egyének viszonyát: hol beírták róluk az adatokat, hol nem. Az uralkodó, esetleg a földesúr, a káptalan, vagyis a hatalom megtestesítői éppen olyan szeszélyesen viselkedtek – az alapdízlet felállításán túl – ebben az ügyben, mint az érintettek. Alapdízleten értem a kiindulást: a hatalom mindig helyben maradt. Az, aki tárgyalni akart vagy tárgyalnia kellett vele, felkereste. Esetleg beadványt juttatott el hozzá. Az érintkezésnek azonban nem voltak megszabott formái.

Nincsenek továbbá olyan adatsorok, amelyeknek az alapján meg lehetne állapítani, hogy egyes személyek miért kerültek a közösség nevében oklevelet szerző szerepébe. Nem tudjuk, ők maguk döntöttek-e vagy más. A döntés helyzetét ma, mai emberekkel sokféle kutatás vizsgálja; a múltban nehéz rekonstruálni. Helyesebben: nagy történeti szerepet játszó politikusok vagy maguk után sok forrást hagyó, jelentős személyiségek döntéseinek hátterét aránylag könnyű megismerni, illetve a kutatónak könnyebb azt hinnie, hogy megismerte. Az egyszerű ember döntése viszont rendszerint titok marad. Van egy jó példám, két fiú esete, amelyet különböző összefüggésekben már többször leírtam. Itt a döntésre teszem a hangsúlyt.

Élt Magyarországon a 16–17. század fordulóján két fiatalember, gróf Thurzó Imre és Lyakicz Péter. Imre az akkori nádor fia, Péter egy barátmajori jobbágyé. Az bennük a közös, hogy nagyjából egy időben elmentek külföldre tanulni. Imre külföldi taníttatásához a szó szoros értelmében vett döntésre talán nem is volt szükség. Minden amellettszól, hogy az igen művelt, gazdag, vezető evangélikus család fia a wittenbergi egyetemre menjen. El is ment, és bizvást feltetelezhetjük, hogy mindent tudunk róla.¹¹ De mi vett rá egy isten háta mögötti kis faluban élő jobbágyfiút külföldi tanulásra? Találghatunk analógiák és más

¹⁰ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Stud. et op. Georgii Fejér. Typ. Univ., Buda, 1829–1844. X. 525–526. A jelzetet Weisz Boglárkának köszönöm.

¹¹ Thurzó Imrének van 19. századi életrajza: *Kubinyi Miklós*: Bethlenfalvi gróf Thurzó Imre 1598–1621. Méhner, Bp., 1888. (Magyar Történeti Életrajzok). Van tanulásáról szöveggyűjtemény: A Thurzó család és a wittenbergi egyetem. Dokumentumok és a rektor Thurzó Imre írá-

eszközök segítségével, de reálisan nézve nincs kétség afelől, hogy soha nem fog kiderülni. Még a tanulásáról szóló adat is elképesztő helyről, úriszéki jegyzőkönyvből származik.¹² Péter ugyanis elment, majd úgy döntött, hogy hazajön és letelepszik a család telkén. Miért? Biztosan valódi döntés volt az is, amikor Lyakicz elment, hiszen jobbágyfiúk külföldi tanulása nem volt általános, és valódi döntés a hazajövetel, mert jól ment neki külföldön. Kézpénzzel tudta kifizetni azt a fivérét, aki nem akarta a telekre visszaengedni.

2. Jól tanulmányozható döntési helyzet

A németújvári Batthyány-uradalomban találtam egy jól vizsgálható döntési helyzetet.¹³ 1604 nyarán alakult ki, amikor is II. Batthyány Ferenc, az éppen fungáló földesúr nagyobb kölcsönt akart ottani jobbágyaitól felvenni.¹⁴ Batthyány szándékáról és a szándék megvalósulásáról furcsa módon két urbáriumban maradtak fenn adatok. Mivel az egyik megbízhatóbbnak látszik, azzal dolgozom. *1640 körül kezdett urbárium* néven fogom nevezni.¹⁵

Első pillantásra feltűnő benne az, hogy szerzői a jobbágyok telkeinek adatai mellé, a margóra vagy a sorok közé feljegyezték 67 irat tartalmát.¹⁶ A kiadás dátumával együtt leírt darabok 1519 és 1642 között keletkeztek. A keltezés nélküliek közül néhányat a kiadó, illetve a kiadók kiléte szerint lehet ugyanebbe az időkörbe sorolni.¹⁷ Kettőnek a keletkezési idejét nem tudtam megállapítani. Az iratok kiadója az esetek túlnyomóan nagy többségében a földesúr, illetve a föl-

sai, 1602–1624. Szerk. Dományházi Edit et al. Szegedi Oktatástörténeti Munkaközösség, Szeged, 1989. (Fontes Rerum Scholasticarum 1.). Neveltetéséről modern tanulmány: *Ring Orsolya*: Thurzó Imre neveltetése. *Sic itur ad astra* 12. (2001) 1–2. sz. 33–51.

12 Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek. Szerk. Varga Endre. Akadémiai, Bp., 1958. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II.: Forráskiadványok 5.) 128–130.

13 Németújvár ma Güssing Ausztriában. Az alábbiakban tárgyalandó források keletkezése idején a környékbeli helységek többségének három, magyar, német és horvát neve volt. A források nyelviileg vegyesen, de egy-egy helységre következetesen használják őket. Ezen a gyakorlaton nem változtattam; az iratokban megadott helyneveket alkalmazom. Güssing ilyen módon a szövegemben Németújvár/Újvár lesz.

14 Zimányi Vera írta meg a birtok jobbágyságának történetét. *Vera Zimányi*: Der Bauernstand der Herrschaft Güssing im XVI. und XVII. Jahrhundert. Burgenländisches Landesarchiv, Eisenstadt, 1962. (Burgenländische Forschungen 46.) A bevezetésben közli, hogy az Őrséggel, ill. az Őrség lakóival különböző okokból nem foglalkozik. Mivel sok ponton, főként a végeredmény körvonalazásánál Zimányi adataira támaszkodom, én is kihagytam ezt a területet.

15 Az irat dátuma – „1640 körül” – 20. századi kéztől származik. Magában a szövegben 1519-től 1643-ig terjedő évszámok fordulnak elő. Jelzete: Magyar Országos Levéltár (Budapest; = MOL), P 1322 Batthyány család levéltára, Körömdi központi igazgatóság, Urbáriumok és összeírások 76. 2. Hasonló tartalmú, talán ennek alapján készült a másik: uo. 76. 3.

16 Az urbáriumok megszokott ismérveit részletesen leírja *Maksay Ferenc*: Urbáriumok. In: A történeti statisztika forrásai. Szerk. Kovacsics József. KJK, Bp., 1957. 119–141.

17 A pontos dátum nélküli iratok Újlaki Lőrincet (?–1524), Batthyány Ferencet (1497–1566) és Batthyány Boldizsárt (1543–1590) együtt, valamint Batthyány Ferencet (1543–1625) és Batthyány

desurak – ketten – abban a rövid időben, amikor Batthyány Ferenc és Batthyány Boldizsár együtt birtokolt.¹⁸ Egy másik irat kiadójaként az urbárium az egyik újvári gazdatisztet, Jobbágy Dánielt nevezi meg.¹⁹ A kiadás helyét egy esetben sem rögzítették. A hamisítás gyanúját az urbárium szerzői egyik irattal szemben sem vetették fel.

Az iratok típusa oklevél, valamennyi jogbiztosító jellegű. A földesúr által a jobbágnak adott mentességeket rögzítenek. A megadományozott egy esetben falu, vagyis testület, a többi különböző településeken élő magánszemély.

A testületi címzett Dobrafalva, kis település az uradalom nyugati részén.²⁰ Az iratot a kiadó személye datálja. „Lőrinc herceg” Újlaki Lőrinc volt, 1477 és 1524 között birtokosa Újvárnak. Ennél közelebb a keltezés idejéhez nem lehet jutni. Maga az oklevél az 1640 körül kezdett urbárium felvételekor már nem volt meg. „Nem produkálhatják”, írta róla az összeírás készítője. Az Újlaki Lőrinctől származó iratot, illetve a belefoglalt kiváltságot I. Batthyány Ferenc (†1566) megerősítette. Dobrafalva pedig sokáig őrizte: 1630 körül még megvolt; bemutatták az akkori urbárium összeállítóinak.²¹

A magánszemélyeknek szóló iratok tartalmukat tekintve főként abban különböznek egymástól, hogy egyesekből kiderül, másokból nem derül ki a földesúri adomány oka. Az okot nem közli Újlakinak egy 1519. december 16-án kelt, I. Batthyány Ferenc által 1533-ban megerősített és a forrás keletkezése idején két poppendorfi gazdálkodó, Milner Miklós, valamint Stern Jerig kezén lévő oklevele.²² A több mint százéves privilégium értelmében 1640 körül Milner és Stern sem robottal, sem cenzussal nem tartozott a telek után. Más forrásból tudjuk, hogy a kiváltságszerző ős Pongrácz Hans volt.²³ Ugyancsak nem közli az okot még hat, 1541 és 1642 között keletkezett irat.

Pontosan ismerjük viszont 48 adomány okát. Egy eset közülük különös: özvegy Peroncsics Mihályné – gyermeke „felnövekedéséig” – robot alóli mentességet kapott.²⁴ A többi, összesen 47 olyan oklevélben, amelyből az adományozás

Ádámot (1610–1659) nevezik meg, ill. ezekre a birtokosokra utalnak egyértelműen. Utalások: „Lőrinc herceg”, „régii Batthyány Ferenc urunk”, „öreg urunk”, „urunk őnagysága” stb.

18 A birtoktörténeti adatok, ha nincs más hivatkozás, mind *Zimányi V.*: i. m.-ből (14. jz.) származnak.
19 Jobbágy később egy másik Batthyány-birtokon működött. *Zimányi Vera*: Jobbágy Dániel rohonc-szalonaki provizor tisztartói működése 1634–1653. *Agrártörténeti Szemle* 2. (1959) 91–113.

20 Németül Dobersdorf, ma Ausztriában van. Az 1971-es közigazgatási rendezés során Rudersdorffhoz csatolták. Utóbbi a forrásban Radafalva.

21 MOL P 1322 78. 20. Az iratot itt is a rajta lévő, 20. századi kéztől származó meghatározás szerint kelteztem.

22 Az 1640 körül kezdett urbárium magyar nyelvű, a neveket is következetesen magyaros szórendben adja.

23 Az 1573-ban kezdett urbárium szerint: ld. a 21. jz.-et.

24 Az eset csak itt, a dolgozat gondolatmenetében különös. Özvegy jobbágyasszonyok az országban mindenütt és gyakran kaptak különböző mentességeket arra az időre, míg gyermekeik fel nem nővekednek, vagyis míg nem tudják a telek fenntartásával járó munkát elvégezni. Ld. *Péter Katalin*: Nők önállósága, férfiak önállósága a társadalomban. In: *Ezredforduló – századforduló* –

oka kiderül, a lényeg a földesurak oldaláról következetesen ugyanaz: kölcsönt vettek fel az iratban megnevezett telektulajdonostól. A hitelezők pedig – az iratban meghatározott összeg visszafizetéséig – mentességet kaptak bizonyos jobbágyi szolgáltatások alól.

A kölcsön összegét az oklevelek 100 forint és 1250 forint között határozzák meg.²⁵ Az ellenszolgáltatásképpen adott mentesség pedig többnyire az összeg nagyságával arányos. Így Gödörfőn 1604. június 2-án egy Greler nevű egész telkes családfő 400 forintot adott kölcsön II. Batthyány Ferencnek, és – az összeg visszafizetéséig – „szabad” lett a robot teljesítése, valamint a *pombajn* és a király pénze fizetése alól.²⁶ Örökösei, három Greler egyharmad-egyharmad telken ugyanennek az oklevélnek köszönhetően voltak szabadok 1640 körül. Kisebb összeg, mondjuk 100 forint kölcsönzéséért ezzel szemben csak robot alóli mentességet lehetett kapni.

Az 1640 körül kezdett urbáriumban felsorolt, több mint száz év alatt keletkezett 67 iratnak nagyobb része, összesen 34 dokumentum, azonos dátumot visel: 1604. július 31-én keltezte őket Batthyány Ferenc. És további négy, a forrásban keltezés nélkül leírt oklevél is nagy valószínűséggel ugyanezen a napon jött létre. Az derül ki belőlük, hogy a földesúr azon a napon 38 jobbágyától mintegy 8000 magyar forint kölcsönt vett fel. A magyarázatot a Szentkúton két telekkel gazdálkodó Smit Matli nevénel leírt szöveg nyújtja: Smit atya „Körmend megvételéért” 900 tallért adott.²⁷ Bizonyosan Batthyány, nem Smit Matli kezdeményezte a kölcsönügyletet. Úgy látszik, a hallatlanul nagy kölcsön fejében a földesúr a jobbágyot nemcsak anyagilag, hanem retorikailag is bevonta az új birtok megszerzésébe. Az mindenesetre tény, hogy a 17. század legelején Batthyány Ferenc tényleg megvette Körmendet és a hozzá tartozó uradalmat.

3. Egyéni döntések

Az 1604. július 31-én datált oklevelek keletkezésének háttéréről azt feltételezem, hogy Batthyány Ferenc kihirdette, lehet kölcsön fejében szolgálatok elengedéséért jelentkezni, és a jelentkezés lehetséges idejét pontosan megszabta. Más magyarázat nincs a 38 irat egyidejű keletkezésére. Hozzáteszem: ezeken kívül az egész birtokon mindössze 29, több mint száz év különböző dátumain kiadott oklevelet tartottak számon az 1640 körül kezdett urbárium szerint.

Továbbmenve: azért feltételezek ilyen természetű, önkéntes jelentkezésre építő akciót, mert földesúri kényszert hosszú történészkedésem tapasztalatai

hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna. PPKE BTK, Piliscsaba, 2001. 70–72.

25 Úgy veszem ki az irat adataiból, hogy magyar pénzben számoltak és 1:1,5 arányban számították a forintot és a tallért.

26 *Pombajnnak* nevezték ezen a vidéken azt a pénzt, amit a jobbágyok az urasági bor kiárulása helyett fizettek, a király pénze pedig a portális adó volt.

27 1250 forintnak számítottam.

szerint bizonyos, pontosan meghatározott csoportokkal szemben szoktak alkalmazni, márpedig az 1604-es hitelezők – azon túl, hogy valamennyien férfiak és telektulajdonosok – nem illenek semmilyen egységbe csoportba.

Különös szerencse folytán adódik lehetőség külső körülményeik vizsgálatára. Az összevetés alapjául szolgáló forrás éppen olyan irat, mely a nagy kölcsön-szerzési akció, illetve az 1604. július 31-i sok oklevél kiadása után röviddel, 1607-ben keletkezett.²⁸ Valószínűleg irattöredék, mert csak az uradalom *Német vidék*nek nevezett régiójában levő falvak egy részéről szól. Szokatlan módon közli a jobbágycsoport adatait. Nem telkek szerint írja le őket, hanem a gazdálkodást jellemző ismérvek alapján állít fel kategóriákat. Első helyen a jobbágy gazdaságában tartott ökrök számát regisztrálja: hatökrös, négyökrös és kétökrös személyeket sorol fel. A telekméret csak ez után következik; lehet egész vagy fél, vagyis a jobbágy – az ökrök számától függetlenül – egész telkes, illetve féltelkes. Vannak aztán az 1607-es irat felsorolásában ökrök nélküli jobbágycsoportok, akiknél a telek méretét nem tudjuk meg. Végül adnak egyes jobbágycsoportok „robotpénz” nevű szolgáltatást, amiről nem közli az irat, azért fizették-e az érintettek, mert készek voltak a robotot pénzen megváltani, vagy azért, mert valamilyen okból elégtelenek voltak a robot elvégzésére. A felvétel céljára nincs utalás az iratban.

Mivel az 1607-es iratot ismeretlen céllal, de nyilvánvalóan uradalmi emberek készítették, kategóriáit a kortársak tudatára jellemzőeknek tekintem. Azok, akik – a nevek feltüntetésével együtt – kategóriákba sorolták a telektulajdonosokat, pontosan ismerték gazdálkodásuk körülményeit. Az irat adatai alkalmasak a kölcsönökről kiadott oklevelek adataival való összevetésre.²⁹ Az összehasonlítás-hoz Királyfalvát választottam ki, ahol számszerűen a legtöbb jobbágy adott 1604. július 31-én Batthyány Ferencnek kölcsönt. Így egy közösségen belül lehet aránylag kiterjedt összehasonlító adatsort létrehozni.

A következő oldalon látható táblázat nevekre, illetve személyekre fordítva a következőket mondja: az egész telkes hatökrös Kurcz Anton adott kölcsönt, a féltelkes hatökrös Fajtli Pongrác nem. A négyökrös jobbágycsoportok közül négy féltelkes, Groff, Laikeb, Unger és Tapler nevű, adott kölcsönt, nyolc négyökrös, részint egész, részint féltelkes jobbágy nem adott. Az ökrök nélkül gazdálkodó 19 jobbágy közül egy személy, bizonyos Koller Klement adott kölcsönt. Az a két ember végül, aki – nem tudjuk, mekkora gazdasággal – 1607-ben rendszeres robotpénzt fizetett, nem adott kölcsönt az uraságnak.

A kölcsön nagysága és a gazdaság mérete között nem látszik összefüggés. Királyfalván a legtöbb pénzt, 300 forintot Groff Hans, egy négyökrös, féltelkes jobbágy adta. Utána 200 forinttal az igazságszolgáltatás nélkül gazdálkodó Koller Klement következett. Aztán a négyökrös féltelkes Unger Morc adott 150 forin-

28 MOL P 1322-ből elégett anyag. Mikrofilmen maradt fenn: MOL Mikrofilmtár 4316. Az iratra egykorú kézzel a következő dátum van rávezetve: „1607 28 7bris”.

29 Azt a lehetőséget, hogy egyes kölcsönöket időközben visszafizettek volna, a feltételezés szintjén sem vetem fel. Sok adat tanúskodik arról, miszerint földesurak ilyen kölcsönöket nem szoktak megtéríteni.

Kategória	Jobbágy	Oklevelet szerzett	Kölcsön összege
Egész telek 6 ökör	1	1	100 ft
Fél telek 6 ökör	1	0	
Egész telek 4 ökör	3	0	
Fél telek 4 ökör	9	4	300 ft 150 ft 150 ft 100 ft
Fél telek 2 ökör	5	0	
Ökör nélkül	19	1	200 ft
Robotpénzt fizet	2	0	
Összesen	40	6 (15%)	1 000 ft

tot. 100-100 forint kölcsönt folyósított végül az uraságnak az egész telkes hatökörös Kurcz Anton és a féltelkes négyökrös Tapler Kriston. Királyfalva példa; fontoskodás volna minden helység privilégiumot vásárló jobbágyairól ugyanilyen adatsorokat szerkeszteni. Valamennyi azt mutatná, hogy nincs összefüggés a jobbágyok reális körülményei és aközött, hogy megjelentek-e 1604. július 31-én kölcsön fejében kapható mentességért. Úgy látszik, személyes döntés eredményeképpen mentek oda egyesek, és ugyancsak személyes döntés eredményeképpen maradtak el mások.

Ugyancsak egyéni megfontolások érvényesülésére utal az a tény, hogy aránylag nagyon kevesen kaptak, illetve szereztek földesúri kedvezményt, a kedvezménnyel oklevelet. A most bemutatott Királyfalva 40 telektulajdonosának mindössze 15%-a, 6 telektulajdonos adott valamennyi kölcsönt és szerzett oklevelet. Az egész uradalomra számítva pedig még alacsonyabb az arány. Összesen 38 jobbágy adott kölcsönt, ami akkortájt a németújvári uradalom telektulajdonos jobbágyságának elenyésző része, körülbelül 4,1 százaléka volt.³⁰

Az egyéni döntések rendező elve alighanem a racionális választás lehetett. Vagyis azok a jobbágyok szereztek a földesúrnak nyújtott kölcsönrel oklevelet, akik ezt a megoldást látták saját érdekükben az elzárkózásnál előnyösebbnek. És azok nem reagáltak Batthyány felhívására, akik ellenkezőleg ítélték meg a helyzetet. Esetleg nem érzékelték a két lehetőség között érdemi eltérést.³¹ Mert igaz, kiindulásképpen a földesúr és a jobbágy kölcsönös viszonyát tételező szerzőkre hivatkoztam. A végén is egyetértek velük. Az az érzésem azonban, miszerint a jobbágy-földesúr párkapcsolat kölcsönösségét a gazdaság terü-

30 Zimányi, V.: Bauernstand i. m. (14. jz.) 373. szerint öt évvel a nagy kölcsönügylet előtt, 1599-ben 915 telektulajdonos élt az uradalomban. Mivel nem valószínű, hogy a számuk néhány év alatt radikálisan nőtt volna, ezt a számot tekintetem 100%-nak.

31 Gecsényi Lajos felhívta a figyelmemet arra, hogy egyeseknek esetleg egyszerűen nem volt pénzük.

letére kell korlátozni. A gazdasági alaphelyzetben a földesúr adta a telket, a jobbágy a telek fejében szolgáltatásokat fizetett. Aztán a földesúr és a jobbágy kapcsolata lazult, amíg azonban a földesúr–jobbágy szerkezet létezett, egyik fél sem lehetett meg a másik nélkül.

II. AZ OKLEVELEK ŐRZÉSE

Nem egyéni döntés eredménye, hanem általános szokás volt ezzel szemben az iratok őrzése. Dobrafalva és a németújvári jobbágyok gyakorlata jellemzőnek tekinthető: kisebb-nagyobb falvak vagy egyszerű emberek éppen úgy törekedtek rá, mint a leggazdagabb famíliák. Tették ezt annak ellenére, hogy az iratok őrzése nem lehetett egyszerű; még várakban élő nagyúri családok iratai is elvesztek időnként.³² Nem lett volna csoda, ha a 16–17. század szinte folyamatosan háborús viszonyai között a falusi házakban, jelentéktelen helyeken őrzött oklevelek elpusztultak volna. Volt példa természetesen erre is, de általánosnak azt lehet tekinteni, hogy – nyilván óriási erőfeszítéssel – őrizték, sőt gondozták az iratokat. Gondozáson nem csak az iratok jó állapotának fenntartását értem, hanem azt a szokást is, hogy időről időre átírták az okleveleket.

Németújvártól számítva az akkori ország másik végén, a makovikai uradalomban bizonyos Dworniczky István 1619 után be tudta mutatni az akkori birtokos Rákócziak embereinek azt az oklevelet, amelyet a dédapja szerzett az előzőleg ott birtokló Osztrogi hercegi dinasztia egyik tagjától, és amelyet a következő birtokossal – még ugyancsak Osztrogival – átírtak, ahogyan átírták jóformán azonnal, amikor Rákóczi Zsigmond az uradalmat megszerezte.³³ Ez elég kivételes adat, ahogyan az újvári jobbágyok iratőrzéséről tanúskodó adatok is ritka magyarszerencse következtében maradtak ránk.³⁴

Iratok testületi őrzéséről lényegesen több forrás maradt. Néhány 16–17. századi példát mutatok be. Jól érzékeltetik, hogy egyszerű emberek milyen sokáig őrizték az okleveleket. Amikor 1528-ban három Veszprém megyei, illetve

32 Szövegemnek ehhez a részéhez a MOL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii (Királyi könyvek) állagában tájékozódtam. Kétféle elektronikus hozzáférése is van: Királyi Könyvek (CD-ROM). I–V. Készítették Vissi Zsuzsanna et al. Magyar Országos Levéltár–Arcanum, Bp., 2000–2002.; Libri regii. Királyi könyvek 1527–1918. (DVD-ROM). A szöveges adatbázist készítették Vissi Zsuzsa et al. Magyar Országos Levéltár–Arcanum, Bp., 2006. Alább jegyzetekben a levéltári jelzetet adom kötet- és oldalszám szerint.

33 MOL E 156 Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et conscriptiones 22/21.

34 Tóth István György szerint a falusi emberek nem ismerték a náluk lévő iratok tartalmát. *Tóth István György: Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon.* MTA TTI, Bp., 1996. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 17.) 112–113., 156–196. Nekem nem voltak hasonló tapasztalataim. Ez nem jelenti azt, mintha nem akadhattak volna olyan személyek, akik nem tudták, milyen iratot őriznek, de az általános kétségtelenül a gondosan őrzött iratok tartalmának ismerete volt. Az irat tartalmi ismerete nem függ össze az egyén írni-olvasni tudásával.

Buda környéki falu, Szentgál, Németi és Horhi lakói átírtattak a királyi kancellárián több nekik szóló uralkodói privilégiumot, kiderült, hogy két Károly Róberttől származó, 1322-ben és 1326-ban keltezett oklevél mellett még a következő uralkodóktól volt a kezükön egy-egy diploma: Nagy Lajos, Zsigmond, V. László és II. Lajos. Majdnem száz évvel később, 1610-ben mind a középkoriakat, mind azt, amelyet 1528-ban I. Ferdinándtól szereztek, be tudták – megint csak a királyi kancellárián – mutatni.³⁵ A Komárom megyei Nagymegyernek Mátyás királytól volt kiváltságlevele, de 1534-re valahogyan valószínűleg elvesztették, mert akkor, amikor I. Ferdinándtól a megerősítését kérték, csak II. Ulászlónak az I. Mátyás diplomáját magában foglaló oklevelét mutatták be.³⁶ Őrzött viszont a 16. század elején Nagymegyér Isáppal együtt Mátyás királytól egy másik, a két helység lakóinak közösen kiállított oklevelet. 1534-ben az utóbbit bemutatták.³⁷ 1550-ben három Zólyom megyei helység, Dobronyiva, Németpelsőc és Bábaszék képviselői mutatták be IV. Bélától nyert kiváltságlevelüket, valamint az eredeti jogok még négy uralkodótól, V. Istvántól, IV. Lászlótól, Zsigmondtól és Mátyástól szerzett megerősítését.³⁸ A Liptó megyei Hibbe 1560-ban három régi oklevelet őrzött, illetve mutatott be a királyi kancellárián: ismeretlen dátumú kiváltságleveleket IV. Bélától, III. Andrástól és Zsigmond királytól.³⁹ A Komárom megyei Bálványszakállasnak Mátyás királytól volt oklevele, amelyet 1582-ben mutatott fel, és kért a tartalmáról megerősítő diplomát.⁴⁰

Az iratok őrzése a dolog természeténél fogva nem öncélú volt. Azt szolgálta, hogy adott esetben az irat segítségével a jogot bizonyítsák. A gondosan őrzött oklevelek, illetve az általuk tanúsított jogok igen eredményes 16–17. századi használatára, hasznosítására jó példát nyújt a Pozsony melletti Modor. Ennek a településnek a közössége mint királynéi falu kezdte gyűjteni az iratait még a 14. században. Eredetileg királyi birtok volt, ahogyan az Árpád-korban Pozsony megye legtöbb települése, majd hol egyházi, hol magánföldesúri kézbe került. Nagy Lajostól maradtak fenn az első kifejezetten neki szóló oklevelek.⁴¹ Majd 1438-ban újból magánföldesúr kezére került,⁴² ami ellen – az események tanúsága szerint – a korábban kapott kiváltságok nem védték meg a várost. A váratlan uralkodói intézkedés azonban nagy tanulsággal járt. Amikor 1567-ben az addig birtokló Guti Ország család kihalt, Modor a saját kezébe vette a sorsát. A modo-

35 Az információsorozat II. Mátyás 1610-ben kelt okleveléből származik: MOL A 57 6. 149–156.

36 Uo. 1. 235.

37 Uo.

38 Uo. 2. 389. A keltezéseket Ferdinánd irata nem adja meg. Béla 1244-es oklevele 1361-es átíratban maradt fenn: MOL Diplomatikai Levéltár (= DL) 41 495.

39 MOL A 57 3. 678.

40 Uo. 4. 268.

41 Az iratok egy része most is megvan a modori levéltárban: Štátný Archív v Bratislave – Pobočka Modra, Magistrat mesta Modry, Listiny 32. (az összes meglévő irat átírata). Másolata: MOL A 57 5. 826–843.

42 Erről nincs saját oklevelük. A pozsonyi káptalan Modor birtokába iktatja Guti Ország Mihályt és Guti Ország Jánost: MOL DL 13 156.

riak nem átmeneti időre kívántak visszatérni a király birtokába. 6000 magyar forintot fizettek néhány hónapon belül két részletben, valamint évi 640 forint adót vállaltak, továbbá megengedték jó termésű gyümölcsöskertjeik használatát a királynak azért az ígéletért, hogy nem fogja Modort újból magánkézre adni. A régi rossz tapasztalatok emléke nagy elszántságra sarkallta őket. Súlyos anyagi áldozatot vállaltak a jövő biztonságáért. Majdnem tízévi adó kifizetése gyakorlatilag egy összegben nem kis teljesítmény lehetett.

A következő lépésnél aztán mintha csupán jó politikai érzékre vagy közéleti tájékozottságra lett volna szükség. 1607 nyarán megjelent a modori bíró, Oswaldus Lemperczgl és az egyik polgár, Johannes Martius Prágában, ahol Rudolf király akkor tartózkodott, vagyis a királyi jelenlét működött. Vitték magukkal Modor összes meglévő, 1361 óta keletkezett királyi oklevelét, valamint néhány földesúrit, és előadták, hogy a „néhai Bocskai István istentelen – impia – forradalma” alatt majdnem mindegyik megsérült vagy kis híján elpusztult. Átírást kértek. Közben feltehetőleg tárgyaltak másról is, mert a végeredmény csak részint lett a sok irat átmásolása. Rudolf megtette azt is, azon kívül pedig – az „elmúlt zavarok során tanúsított hűségük fejében” – a tárnoki jogszolgáltatás alá rendelt királyi szabad városok sorába emelte Modort. Viszonzásul az új városnak – „nova civitas” – nem keveset kellett vállalnia. Tartja a király iránti hűséget, amit nem lehetett nehéz megígérni. A lényeg azonban az volt, hogy a várost haladéktalanul tornyokkal, valamint kapukkal ellátott erős fallal veszik körül, és mindenben a többi városhoz hasonlóvá teszik. Óriási, nagy anyagi áldozatot igénylő feladatot vállaltak és valósítottak meg.⁴³ A történet folytatása, Modor szerepe, illetve kihasználása a városok körül folyt rendi és uralkodói politizálásban, már nem tartozik ide, az iratok őrzéséről szóló szövegbe.⁴⁴

Az iratok őrzésének mikéntjére paraszti környezetben csak következtetni lehet. Még Modorban is, ahol pedig ma van levéltár, nyilvánvaló, hogy a város királynéi falu korában a mostani épület nem állhatott. Mégis kellett lennie a kezdetek kezdetétől valamilyen biztonságos megoldásnak. Mert oklevelek hosszú időn át történő fennmaradása területi őrzés esetén azt jelenti, hogy sok évtizeden, esetleg több évszázadon át egyik elöljáróság gondozásából a másikéba kerültek. Mivel bíró és tanács választására rendszerint évente került sor, az iratok őrzéséért az idők folyamán igen sok ember volt felelős. Ha minden új választás után kézzől kézre adják az okleveleket, értelemszerűen többen megfog-

43 Modornak ezeket az eseményeket is említő története: *Juraj Žudel–Ján Dubovský*: Dejiny Modry. Mestský Úrad, Modra, 2007. 71–76.

44 *Bácskai Vera*: Városok Magyarországon az iparosodás előtt. Osiris, Bp., 2002. (Osiris Könyvtár. Történelem) 32–44. és passim.; *Kubinyi András*: Rendelkeztek-e országrendiséggel a magyar királyi szabad városok a középkorban. In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szerk. Mayer László–Tilcsik György. Vas Megyei Levéltár, Szombathely, 2003. 55–70.; *H. Németh István*: Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon. I–II. Gondolat–MOL, Bp., 2004. I. 176–177., 218–219. és passim.

ják, és hol itt, hol ott – mindig a paraszti munkától durva ujjakkal, parasztházban – teszik le valahová vagy dugják el őket, aligha maradnak meg sokáig.

Az irat hosszú fennmaradását nem magyarázhatja más, mint az, hogy nem fogdosták össze esetleg több mint százszor, nem rakták ugyanannyiszor ide-oda, hanem valamilyen erre a célra szolgáló alkalmatosságban tartották, és az átadásakor az került egyik kézbe a másikba.⁴⁵ Eleinte zsák vagy tömlő, majd láda lehetett, amit egyszerűen tudtak szállítani és a változó házak változó szobáiban elhelyezni.⁴⁶ Mert az előljáróság változásával változott a tevékenységének színhelye is. 16–17. századi falvakban nem tudok faluházáról. Minden adat arról szól, hogy a falvakban az éppen hivatalban lévő bíró háza volt az a hely, ahol a magisztrátus tanácskozott és egyéb hivatalos teendőit ellátta.⁴⁷ A hivatalos teendők pedig, ha nem is feltétlenül iratokat, mindenképpen feljegyzéseket termeltek. Feltehetőleg azokat is berakták a ládába, és vitték, amikor a bíró személye megváltozott.

Nagyjából ugyanezt lehet gondolni az egyének, illetve családok kezén volt iratokról. Mert minden elképzelhető ugyan, de nehéz feltételezni azt, hogy ide-oda rakott, gyakran fogdosott, biztos tárolási hely nélküli oklevelek több generáción át fennmaradjanak. Ellene szólnak mai tapasztalatok. Az iratok könnyen elkallódnak. Jellemző az irat és az ember rossz viszonyára például az, hogy az oktatási intézményekről szóló rendelet pontosan előírja, hogyan kell az elveszett bizonyítványt pótolni.⁴⁸ Az egyéni iratőrzőknél az alapproblémát – a megvalósítás rejtélyét – súlyosbítja az a körülmény, hogy a jogbiztosító iratok rendszerint a megadományozottnak és utódainak szóltak. Vagy szóltak egy-egy telek mentességéről, amely telek esetenként sokszorosan megosztottá vált.

A helyzet talán egyszerűbb volt akkor, ha az első kedvezményezett személy utódai az ő változatlanul hagyott telkén és a tőle örökölt házban éltek. Ilyenkor is szinte bizonyos azonban, hogy nem laktak sok évtizeden át ugyanabban az épületben. Átalakítottak, építkeztek, de az iratot vagy iratokat nyilván – valószínűleg zsákban vagy ládában – egyszerűen egyik helyről a másikra tették. A telek-

45 A tárolás célját szolgáló láda jobbágyi tulajdonban – a parasztházak szűk volta ellenére – már a 14. században országosan elterjedt volt: *K. Csilléry Klára: A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei.* Akadémiai, Bp., 1982. 264.

46 Zsákban és bőrzacskóban tartott iratokról: *Ila Bálint: Magánkancelláriai ügyintézés és magánlevéltári rendszer a XVII. század első felében.* Levéltári Közlemények 26. (1955) 135., 137.; *A magyar levéltártörténet kronológiája 1000–2000.* Szerk. Dóka Klára–Müller Veronika–Réfi Oszkó Magdolna. MOL, Bp., 2000. 37. A láda olyan megszokott helye lett iratoknak, hogy latin nevei közül némelyik levéltári jelzetek elemévé vált. Az Erdődy család központi levéltára például 88 *ladulába* rendezett iratból áll, az Esterházy család cseklézi levéltárában a semptei uradalom iratai 12 *capsában* vannak. *Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába.* I. Tankönyvkiadó, Bp., 1970. 657., 661.

47 Bana József még az előkelő püspöki város, Győr 16. század előtti levéltáráról is azt feltételezi, hogy „leveles láda lehetett, ami a városbíró otthonában állt”. *Bana József: Győr város levéltára.* Korunk (2001) 9. sz. 67.

48 A nevelési-oktatási intézmények működéséről szóló, ma is érvényes 11/1994. MKM rendelet: <http://net.jogtar.hu> (a letöltés ideje: 2011. febr. 12.).

osztódásnál fellépő probléma megoldására viszont nincs javaslatom. A szövegem első részében bemutatott uradalom egyetlen példája illusztrálhatja, milyen bonyolult helyzetek álltak elő. Keresztúron valaki 1541-ben két egész telekre kapott engedményeket; 1640 körül a két egész telekből három fél és két negyed telek lett összesen öt, három különböző nevet viselő tulajdonossal. Az egykor nyert mentesség mind az öt telekre állt. Az 1640 körül kezdett urbáriumban azonban nem jegyezték fel, ki tudta akkor a Sabhetly, Gerenczer és Saukowicz családok sok tagja közül a mintegy százéves oklevelet felmutatni.

Nemeseknél érvényesült bizonyos szabályozás. A Werbőczy István által rögzített szokásjog azt követelte, hogy a birtokra vonatkozó iratokat a legidősebb fiú őrizze.⁴⁹ Náluk sem sikerült azonban kiderítenem, mi történt az iratokkal, ha nem volt fiúörökös vagy egyáltalán nem maradt valakinek egyenes ági örököse.⁵⁰ A nagyobb familiáknál, egy-egy meghatározott levéltárra összpontosítva az irategyüttesek sorsát bizonyosan nyomon lehet követni. Itt azonban az egyszerű emberek okleveleinek őrzéséről van szó. Az ő iratkezelésükről egyelőre nem tudtam többet megállapítani. Csak az bizonyos, hogy az őrzés feladatának fontosságát megértették, mert a feladatot – minden nehézsége ellenére – véghezvitték. Ha úgy tetszik, hajnali értelemben vett tervszerűséggel jártak el.

KATALIN PÉTER

THE COMMON PEOPLE, THE CHARTERS AND THE ARCHIVES IN HUNGARY IN THE 16TH AND 17TH CENTURIES – WITH RESPECT THE PRECEDING THREE HUNDRED YEARS

According to István Hajnal, the European type of written communication was determined by the participation and needs of the masses. It was, consequently, not the product of an initiative coming from the ruling power. It was from a similar viewpoint that Jenő Szűcs described the formative role of peasant communities in the organisation of the framework of their own society.

The present article analyses the need for written communication through cases involving individuals. Since this need was essentially one aimed at getting or issuing charters, the author begins by defining the conception of the charter itself; she regards, following the definition of István Szabó, as charters all documents granting authority or rights, with no regard to their outward form.

The initiators of written communication were persons mediating between authorities and communities. The sources on such proceedings of the common people

49 Werbőczy István Hármaskönyve. Szerk. Márkus Dezső–Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen. Franklin, Bp., 1897. (Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895) 108., 110. (I. 42.)

50 Egy országos levéltár felállítását kimondó 18. század eleji törvény rendelkezéseiből arra lehet következtetni, hogy magánlevéltárak időnként folyamán a legkülönbözőbb központi hivatalok őrzésébe kerülhettek: 1723:45. tc. Jóval korábbi, 1681-es törvény szerint a kamarának vissza kellett volna adnia a hűtlenségi perek során lefoglalt iratokat: 1681:38. tc. Magyar törvénytár. 1657–1740. évi törvényzikkék. Szerk. Márkus Dezső–Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen. Franklin, Bp., 1900. (Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895) 294., 606., 608.

call the individuals concerned by name from the beginning of the 13th century on. There is no information on the problem why certain people were cast in the role or took on the role of mediators and initiators.

It is from a considerably late period, namely 1604, that we have good sources revealing a situation in which common people had to decide whether to make steps in order to get some charters. The scene where the events took place was the castle of the Batthyány family at Németújvár (today Güssing in Austria). The people who eventually decided to secure the documents were relatively few in number. Their only common feature was that they were all adult males who ran an independent economic unit. No similarities can be observed in terms of their outward circumstances. All signs seem to support the view that it was internal considerations, individual attitudes, possibilities and needs which determined whether a common man decided to get a charter or not.

Common people were conscious of the worth of charters, and knew exactly how to acquire and, eventually, to use them. Peasant communities had preserved such documents since the middle ages, presumably in the house of the village judge. Common people's families seem to have kept them in their own house in a place designed especially for that purpose. Their attachment to written communication was dictated by practical reasons.

